

***Necmettin ALKAN, Die deutsche Weltpolitik
und die Konkurrenz der Mächte um das osmanische Erbe.
Die deutsch-osmanischen Beziehungen
in der deutschen Presse 1890-1909, Münster 2003,***

Doktora Tezi, Freiburg Albert Ludwig Üniversitesi, Münster z 2003.

M. Alaaddin YALÇINKAYA*

Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı-Alman ilişkileri gerek gelişme ve gerekse sonuçları itibarıyla hem Türk ve Alman tarihlerinin, hem de Avrupa tarihinin en önemli olaylarından. Çok boyutlu olan bu ilişkilerin, Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasındaki nedenlerden biri olması, bu ehemmiyetin bir kanıtıdır.

Oldukça uzun bir geçmişe sahip olan bu ilişkileri, 1190-1761, 1761-1890, 1890-1909 ve 1909-1918 olmak üzere dört ana bölüme ayırmak ve bu şekilde ele almak mümkündür. Tanıtımı yapılan çalışma ise, sondan bir önceki, yani 1890-1909 zaman dilimini ihtiva etmektedir. Osmanlı ve Almanya Devletlerinin aynı cephede savaşa sürüklenmesi bu dönem içerisinde şekillenmiştir. Daha geniş çerçevede ise, Batılı büyük devletler (İngiltere, Almanya, Fransa ve Rusya), fakat özellikle de Almanya-İngiltere arasındaki sömürgeci rekabeti körükleyen ve devamında ise Osmanlı-Alman mağlubiyeti ile sonuçlanan Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasında en önemli kilometre taşlarındandır.

Bu dönemin önemini gösteren husus ise, başaktörlerden biri olan Almanya'nın, Osmanlı Devleti'nin son senelerinde dış siyasetteki en önemli figürlerden olmasıdır. Bunun bir sonucu olarak her iki devlet arasında oldukça yoğun bir diplomasi trafiği yaşanmıştır. Bu öneme rağmen Osmanlı-Alman ilişkilerini konu edinen çalışmaların sayısı pek de fazla değildir. Bazı istisnalar dışında, genel olarak İngiltere ve Fransa üzerinde yoğunlaşan Türk tarihçileri, bu alana uzak kalmışlardır. Türkiye bağlamında kayda değer çalışmalar İlber Ortaylı¹ ve Rıfat Önsoy'un² eserleridir. Fakat özellikle de Alman basın organlarının bu ilişkilere bakışını ele alan bir çalışma ise şu ana kadar yapılmamıştır.

Almanya'da ise durum biraz daha farklı olmasına rağmen, istenilen seviyeye bir türlü çıkmamıştır. Alman cephesinde üç tane eser hacim olarak dikkati çekmektedir. Bu çalışmaların ilki, van Kampen'in³ doktora çalışmasıdır. 1876-1913

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü.

1 İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul 1998.

2 Rıfat Önsoy, *Türk-Alman İktisadi Münasebetleri 1871-1914*, İstanbul 1982.

3 van Kampen, Wilhelm, *Studien zur deutschen Türkeiipolitik in der Zeit Wilhelm II*, Kiel, 1968.

yılları arasındaki olayları ihtiva eden bu çalışma oldukça hacimlidir. Birtakım Alman entellektüel ve şarkiyatçıların Osmanlı Devleti ile alakalı bazı olaylar hakkındaki görüşlerini tesbit etmeye ağırlık verilmiştir. Dergi ve gazeteleri ise oldukça sınırlı kullanmıştır. Yine bir doktora tezi olan Kössler'in⁴ eseri ise 1871-1914 yıllarında Osmanlı-Alman iktisadî ilişkilerini ele almaktadır. Kössler de oldukça sınırlı derecede süreli yayın kullanmıştır. Son olarak zikredilmesi gereken akademisyen ise Schöllgen'dir.⁵ Schöllgen ise 1871-1914 yıllarında Alman-İngiliz Doğu siyaseti bağlamında Osmanlı-Alman ilişkilerine temas etmiştir. Osmanlı Devleti üzerindeki Alman-İngiliz rekabetini oldukça başarılı bir şekilde ele ortaya koyan çalışmada, çok az sayıda gazete ve dergiyi kaynak olarak kullanmıştır. Burada zikredilen bu üç eserin ortak özelliği ise, Alman basın organlarının araştırma malzemesinin sınırlı derecede seçilmesidir.

Tanıtmı yapılan bu çalışma ise Türkiye ve Almanya cephesinden bu boşluğu doldurmaktadır. Bu eser, 1890-1909 yılları arasındaki Osmanlı-Alman ilişkilerine ve dönemin birtakım problemleri olaylarına Alman basın organlarının yaklaşımlarını içermektedir. Bu çalışmanın sınırlandırıldığı 19 yıllık sürecin başlangıcı olan 1890 yılının önemi, II. Wilhelm'in "dünya siyaseti"ni uygulamaya başlaması ve bunun Osmanlı-Alman ilişkilerinde somut bir şekilde hissedilmesidir. 1909'un önemi ise, bu ilişkilerin gelişmesindeki mimarlardan olan Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve Osmanlı-Alman ilişkilerinde kısa bir süre de olsa muhtemel bir kırılmanın yaşanabileceği söylentilerinin dolaştığı bir yıl olmasıdır. Bilindiği gibi, II. Abdülhamid'e karşı en etkin iç muhalefeti yapan Jöntürkler'in sivil ve elit kanadı, Almanya'nın rekabet halinde olduğu Fransa ve İngiltere gibi devletlerle temas halindeydiler. Buna karşın, 1908 Jöntürk Devrimi'ni başlatan ve başarıyla tamamlayan Osmanlı subaylarının eğitimini ise Alman askerî subayları yapmışlardı. Dolayısıyla Jöntürkler'in sivil kanadında İngiliz ve Fransız etkisi hakimken, askerî kanatta ise Alman nüfuzu sözkonusuydu.

Tanıtmı yapılan bu çalışmada, esas olarak Alman basın organlarından farklı ideolojik görüşlere mensup dört adet günlük gazete ve altı adet aylık dergi seçilmiştir. Bunlar sırasıyla; liberal görüşlü *Frankfurter Allgemeine und Handelsblatt* (1856-1943), Katolik *Germania* (1871-1938), liberal ve merkeze yakın *Kölnische Zeitung* (1802-1945) ve sosyalist *Vorwärts* (1876-1933)'dir. Dergiler ise, aşırı milliyetçi ve sömürgeci çizgiye sahip olan *Alldeutsche Blätter* (1894-1919), liberal eğilimli ve merkeze yakın *Grenzboten* (1841-1922), emperyalist *Preussische Jahrbücher* (1858-1935), sosyalist *Sozialistische Monatshefte* (1897-1933) ve merkeze yakın *Zukunft* (1892-1922)'dur.

Bu çalışma sekiz bölümden oluşmaktadır. Girişte, konu ile alakalı genel bilgiler, konunun neden incelendiği, metot ve ele alınan basın organlarının tanıtımı gibi hususlara temas edilmektedir. İkinci bölümde, başlangıcından 1890'a ka-

4 Armin Kössler, *Aktionsfeld Osmanisches Reich. Die Wirtschaftsinteressen des Deutschen Reichs in der Türkei 1871-1908*, New York, 1981.

5 Gregor Schöllgen, *Imperialismus und Gleichgewicht. Deutschland, England und die orientalische Frage 1871-1914*, Münih, 1984.

darki Osmanlı/Türk-Alman ilişkilerinin bir özeti yapılmaktadır. Bir sonraki bölümde, XIX. yüzyıldaki Alman ansiklopedilerinin Osmanlı Devleti'ni nasıl ele aldıkları üzerinde durulmakta ve ana bölümde ise çalışmanın konusunu teşkil eden hususlar işlenmektedir: Osmanlı Devleti'ndeki Alman faaliyetleri, Osmanlı Devleti'ne Alman ilgisi ve göçü tartışmaları, Ermeni Meselesi, Girit Sorunu, 1897 Türk-Yunan Savaşı, Kayzer II. Wilhelm'in 1898 Doğu ziyareti, II. Abdulhamid'in Panislamizm siyaseti ve 1908/09 Jöntürk Devrimleri ve Sultan II. Abdulhamid'in tahttan indirilmesi. Metot olarak ise, okuyucuyu konuya hazırlamak amacıyla, her konuya özet halinde bir giriş yazılmıştır.

Bu çalışmanın cevaplamaya çalıştığı soru, malzeme olarak ele alınan basın organlarının yukarıda zikredilen olaylara nasıl yaklaştıkları ve bu yaklaşımda ideolojik görüşlerinden hangi oranda etkilendikleridir.

Bu çalışmanın ana bölümünün ilk konusu Osmanlı Devleti'ndeki Alman faaliyetleridir. Alman faaliyetleri askeriye, ticaret, demiryolları, din-sağlık ve eğitim gibi alt başlıklarda işlenmiştir. Askerî faaliyetler gerek gazeteler ve gerekse dergilerde fazla bir ilgi görmemişlerdir. Ticarî faaliyetler de aynı şekilde, birkaç istatistikî sonuç ve haberden başka bir yer bulmamıştır. Buna karşın demiryolları ve özellikle de Bağdat Demiryolları hem gazeteler hem de dergiler tarafından büyük bir alaka görmüştür. Basın organları, bu projenin iktisadî ve siyasî önemi üzerinde durmuşlardır. Özellikle de *Kölnische Zeitung*, *Germania* ve *Alldeutsche Blätter* bu projeyi, "büyük bir Alman başarısı" olarak işlemişlerdir.⁶

Osmanlı Devleti'ne Alman ilgisi ve göçü tartışmaları basın organlarının hepsinde aynı oranda ilgi görmemiştir. Özellikle de miliyetçi ve sömürgeci bir yayın çizgisine sahip olan *Alldeutsche Blätter* ve *Preussische Jahrbücher* bu konu hakkında her vesile ile haberler yapmışlar ve yorumlarda bulunmuşlardır. Bu iki organ da, Osmanlı Devleti'nin bir gün mutlaka yıkılacağını ve topraklarının Büyük Devletler tarafından paylaşılacağını iddia ederek, Almanya'nın bundan payını mutlaka alması gerektiğini ifade etmişlerdir. Osmanlı topraklarının muhtemel bir Alman göçüne uygun olup olmadığı tartışmasında ise, genel olarak olumlu görüşler sarf edilmiştir. Bunlardan sadece *Vorwärts* bu tür iddiaları reddederek, bu tür isteklerin "zayıf kapitalist çıkırtkanlar" tarafından gündeme getirildiğini iddia etmiştir.⁷

Ermeni Meselesi ağırlıklı konulardan bir tanesini oluşturmaktadır. Konunun alt başlıklarında Ermeniler'in durumu, Doğu Anadolu'da Ermeni reformu projesi tartışmaları, 1895 Zeytun İsyanı, 1896 Osmanlı bankası baskını, Ermeni olaylarının nedenleri ve büyük devletlerin Ermeni siyasetleri değerlendirilmektedir. Basın organlarının hemen hemen hepsi Osmanlı tebası Ermenilerin durumlarını son derece müsbet olarak ele almışlardır. Örneğin *Kölnische Zeitung*, Osmanlı hakimiyeti ile birlikte Ermenilerin kölelikten kurtularak otonom bir statüye ulaştıklarını yazmıştır. Ermeni olaylarında ise Ermeni katliamından bahsetmekle birlikte, olayların çıkmasında Ermenileri suçlamışlardır. Büyük devletlerin tahrikleri,

6 Necmettin Alkan, *Die deutsche Weltpolitik und die Konkurrenz der Mächte um das osmanische Erbe. Die deutsch-osmanischen Beziehungen in der deutschen Presse 1890-1909*, Münster 2003, s. 44-77.

7 Alkan, s. 78-89.

devrimci Ermeni grupların eylemleri, Osmanlı Devleti'nin geri kalmışlığı, mahalli Osmanlı memurlarının suistimalleri ve Kürt aşiretlerinin saldırıları genel olarak verilen nedenlerdir. Büyük devletlerin, siyasî hedefleri için bu meseleyi kullandıkları da açıkça zikredilmiştir.⁸

Girit Meselesi ise üç alt başlıktan oluşmaktadır: Basında Girit Meselesi, Yunanlı Prens Georg'un Girit valisi olarak tayini ve büyük devletlerin Girit siyasetleri. Bu olaylar başlangıcından itibaren günlük olarak ajans haberleri ve yorumlar şeklinde verilmiştir. Olayların çıkmasında Yunan tarafını suçlayan gazete ve dergiler, Osmanlı Devleti'nin ise adada asayişini sağlamak için gayret ettiğini kaydetmişlerdir. Bu olaylar karşısında büyük devletlerin isyancılardan yana tutum takındıklarının ve olayları bastırmak isteyen Osmanlı Devleti'nin ise engellendiğinin altını çizmişlerdir. Bunlar arasında en ilginç yorumu ise *Grenzboten* yapmıştır. Bu dergiye göre, Girit Osmanlı Devleti'nin parçalanması sürecinin tipik bir parçasıdır. Hıristiyanların çoğunlukta yaşadıkları Balkanlar'da yaşananların bir benzerinin şimdi Girit'te cereyan ettiğini yazmıştır. Olaylar sırasında en çok zarar gören kesimin ise Girit Müslümanları olduğu ortak tesbitlerden bir diğeridir.⁹

Girit olaylarının bir rövanşı olarak patlak veren 1897 Türk-Yunan Savaşı da gazete haberlerinde geniş bir yankı bulmuştur. Cephelerdeki gelişmeler günlük olarak büyük başlıklarla okuyuculara ulaştırılmıştır. Savaşın çıkmasındaki nedenler arasında Yunanistan'ın sınırdaki kışkırtmaları genel bir kabul görmüştür. Bu arada Osmanlı ordularının savaş sırasındaki disiplinli hareketleri ve fethedilen Yunan bölgelerinde gösterdikleri olumlu tutum gazete ve dergiler tarafından takdirle karşılanmıştır. Büyük devletlerin siyasetleriyle alakalı olarak ise, Osmanlı orduları tarafından fethedilen bir tane Hıristiyan köyünün bile Türklere bırakılmayacağı görüşü dikkati çekmektedir. Gerçekten de bu devletlerin araya girmeleri ve aşırı baskıları sonucu imzalanan anlaşma ile, taraflar eski sınırlarına geri çekilmişlerdir.¹⁰

Oldukça hassas bir dönemde cereyan eden Kayzer Wilhelm'in Doğu gezisi son derece büyük alaka görmüştür. Tarafların gezi hazırlıkları, gezinin cereyanı, uluslararası basında gezinin yankısı ve Fransız himayesi tartışmaları alt başlıklarıyla ele alınan bu geziye, muhabirler dahi gönderilmiştir. Sultan Abdülhamid tarafından yapılan hazırlıklarla ilgili haberler bir hayli fazla verilmiştir. Bunlar arasında çevre düzenlemeleri ve güvenlikle ilgili haberler ağırlık noktasını oluşturmaktadır. Gezinin amacı olarak ise, genel olarak resmî neden, yani Erlöser Kilisesi'nin açılışı kabul görmekte birlikte, siyasî ve iktisadî sebepler de vurgulanmıştır. Genel kaniye göre ise, bu gezi ile birlikte bölgedeki Alman nüfuzu artmıştır. Fransız himayesi noktasında ise, bu himayeyi tanımakla birlikte Alman vatandaşlarını kapsayamayacağını ve Almanların ancak Alman Devleti himayesinde olabileceklerinin altını çizmişlerdir.¹¹

Varlığı noktasında Türkiye'deki tarihçiler arasında halen süregelen tartışmalarla gündeme gelen Abdülhamid'in Panislamizm siyaseti, sonndan bir önceki ko-

8 Alkan, s. 90-125.

9 Alkan, s. 126-160.

10 Alkan, s. 161-175.

11 Alkan, s. 176-214.

nuyu oluşturmaktadır. Panislamizm gazeteler ve dergiler arasında fazla bir alaka görememiştir. Bir kısım haber dışında pek fazla yorum çıkmamıştır. Sadece dergilerden *Preussische Jahrbücher* ve *Zukunft*'ta iki tane ciddi makale yayınlanmıştır. Bunlara göre ise, böyle bir hareket tarihî ve potansiyel olarak zaten mevcuttur. Temelleri Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'e kadar giden bu hareket, Batılı sömürgeci devletlerin İslam coğrafyasındaki saldırgan siyasetlerinden dolayı yükselmeye başlamıştır. Fakat Sultan Abdülhamid bu hareketi kullanmamış ve Hıristiyan halklarla dostça ilişkileri kurmanın en iyi Panislamist siyaset olacağını gördüğünü vurgulamıştır.¹²

Bu çalışmanın son konusu ise, 1908/09 Jöntürk Devrimleri ve II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesidir. Bunun alt başlıkları, basında Jöntürkler, devrimin akışı, karşı devrim ve Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, büyük devletler ve Jöntürk Devrimi'dir. Bu devrim ele alınan basın organlarının büyük ilgisini çekmiştir. Gerek devrimin akışı ve gerekse alakalı yorumlar günlük olarak okuyuculara ulaştırılmaya çalışılmıştır. Orduya hakim olan fakr u zaruret ve bunun Jöntürk subaylar tarafından kullanılması devrimin çıkış noktası olarak görülmüştür. 1909 Devrimi ise, İslâmî kesimde Jöntürk rejimine karşı duyulan tepkinin bir sonucu olarak görülmüştür. Bu bağlamda İngiltere'nin ve kısmen de Rusya'nın bu hoşnutsuzluğu kullandığı da vurgulanmıştır. Tahttan indirilen Sultan Abdülhamid ise, *Vorwärts* dışında olumlu olarak değerlendirilmiştir. Bunlardan dikkati çeken en ilginç yorum ise, Sultan'ın Osmanlı sultanları arasında en iyi ve akıllılarından biri olduğu ve bunun Batı Avrupalılar tarafından ancak ölümünden sonra kabul edilebileceğidir. Hatta II. Abdülhamid'i sadece iyi bir sultan değil, aksine iyi bir Avrupalı olarak da tanıyacıklarını kaydetmiştir.¹³

Kısaca özetlenen bu çalışmada varılan sonuçlar şu şekildedir:

Ele alınan Alman basın organları o zaman dilimi içerisinde Osmanlı Devleti'ne ve onunla ilgili olaylara fazlasıyla ilgi göstermişlerdir. Bu alaka hem ilgili haberler hem de yorumlarla tesbit edilebilir. İkinci tesbit ise, kaçınılmaz bir vakte olan gazete ve dergilerin yaptıkları yorumlarda kendi ideolojik görüşlerinden etkilenmeleridir. Vurgulanması gereken son bir nokta ise, bundan sonraki çalışmalarda daha ziyade zamanın büyük devletlerinden Almanya, İngiltere ve Fransa gibi devletlerin basın organlarının birbirleriyle kıyaslanmasıdır. Fakat bu yapılırken, daha sınırlı, hatta tek konu üzerinden, örneğin Ermeni Meselesi gibi, konu seçimi yapılmalıdır.

Nitekim bu çalışmada görüldüğü gibi, birçok farklı konunun böylesine tek bir çalışmada ele alınması, konunun ister istemez sınırlandırılmasını gerektiriyor. Bu da eldeki malzemenin yeterince kullanılamaması anlamına gelmektedir. Yoksa, Osmanlı tarihinde son derece önemli olan bu olayların her birinin bağımsız bir çalışmada ele alınması durumunda, daha da ilginç neticelerin çıkacağı aşikârdır.

12 Alkan, s. 215-229.

13 Alkan, s. 230-282.

